

Officiersopleidingen uit de gelederen

Bekend maar onbemind

drs. R. Sinterniklaas – tweede-luitenant van de Koninklijke Luchtmacht*

Inleiding

In 2003 bestaat de Koninklijke Militaire Academie 175 jaar. Dit heugelijke feit is niet ongemerkt voorbij gegaan aan gewezen en actief dienende officieren die hun opleiding in Breda hebben genoten. En terecht. Vanaf haar oprichting in 1828 geldt de KMA als *het* opleidingsinstituut voor land- en luchtmacht. Minder bekend is echter dat 2003 tevens een gedenkjahr is voor officieren die hun opleiding ontvingen aan een ander instituut dan de KMA. Het is vijfenzeventig jaar geleden dat de toen honderdjarige KMA een passend verjaardagscadeau ontving, nl. opheffing van de Hoofdcursus. De Hoofdcursus leidde tussen 1880 en 1928 ongeveer de helft van alle officieren-infanterie en alle officieren van de militaire administratie 'uit de gelederen' op. Dit betekende dat actief dienende militairen met een rang beneden die van officier, en met diploma van een opleiding lager dan de Hogere Burgerschool, door een aanvullende opleiding de mogelijkheid kregen officier te worden. Deze opleiding, beter bekend als de 'Tweede Weg', bezat echter niet hetzelfde prestige als de KMA. De Hoofdcursus diende het te

stellen zonder traditie, kasteel en andere faciliteiten en ook het opleidingsniveau haalde dat van de KMA niet. Hetzelfde lot viel een wellicht bekender instituut ten deel: het Opleidingscentrum voor Officieren van Speciale Diensten (OCOSD). Ook het OCOSD, vanaf 1990 OCO genaamd, stond gedurende haar bestaan tussen 1974 en 1996 steevast in de schaduw van de KMA.

De schaduwplaats van de officiersopleidingen uit de gelederen is niet geheel terecht. De Hoofdcursus en OCOSD leverden een substantiële hoeveelheid officieren aan het leger en ontleenden, zoals zal blijken, hun bestaansrecht bovendien gedeeltelijk aan de problemen die de KMA had. Zij kregen echter niet de erkenning die daarmee verbonden was. Het gedenkjahr van de Koninklijke Militaire Academie is daarom een mooie gelegenheid de ontwikkeling van 'die andere' officiersopleidingen nader te belichten. Deze ontwikkeling zal in dit artikel worden afgezet tegen zowel de personeelsbehoefte van het leger, als het systeem van officiersopleidingen.

Professionalisering van de officier

Officier zijn wordt tegenwoordig gezien als een professie. Dat is niet altijd zo geweest. In een verder weg liggend verleden was het commanderen van legers voorbehouden aan de

hogere sociale standen, wier levenslange roeping bestond uit het dragen van wapens. Zodoende was het officierschap geen beroep maar een standskenmerk. Tussen het vechten als roeping van een stand en vechten als professie, ligt het historisch-sociologische proces van professionalisering.

Bij de professionalisering van het militaire beroep spelen militaire scholen een prominente rol. In de eerste plaats kan een formele opleiding dwingend worden voorgeschreven voor militairen, willen ze tot het beroep worden toegelaten en daarin carrière maken. Bovendien krijgen degenen die de opleiding volgen hetzelfde onderwijs, zodat voormalig leerlingen van een militair opleidingsinstituut elkaars werk kunnen overnemen. In de derde plaats wordt op militaire scholen de in de krijgsmacht zo belangrijke korpsgeest aangekweekt. Militaire opleidingsinstututen helpen iemand zodoende te voldoen aan twee belangrijke voorwaarden van een professioneel militair: vaktechnische competentie in het krijgsbedrijf en het groepsgevoel dat hij deelt met zijn collega-militairen.

Ten tijde van de Republiek der Verenigde Nederlanden bestonden er nauwelijks officiersscholen. Personen afkomstig uit de sociale elite kregen een rechtstreekse aanstelling tot officier bij het leger. Daarnaast was het mogelijk als soldaat dienst te nemen en een continue ijver aan de dag te

* De auteur studeerde Geschiedenis aan de Universiteit van Amsterdam. Dit artikel is een bewerking van zijn doctoraalscriptie getiteld: 'Marsch naar de Sterren. Officiersopleidingen uit de gelederen, 1852-1928'. Hij is thans werkzaam bij de Groep Geleide Wapens De Peel.

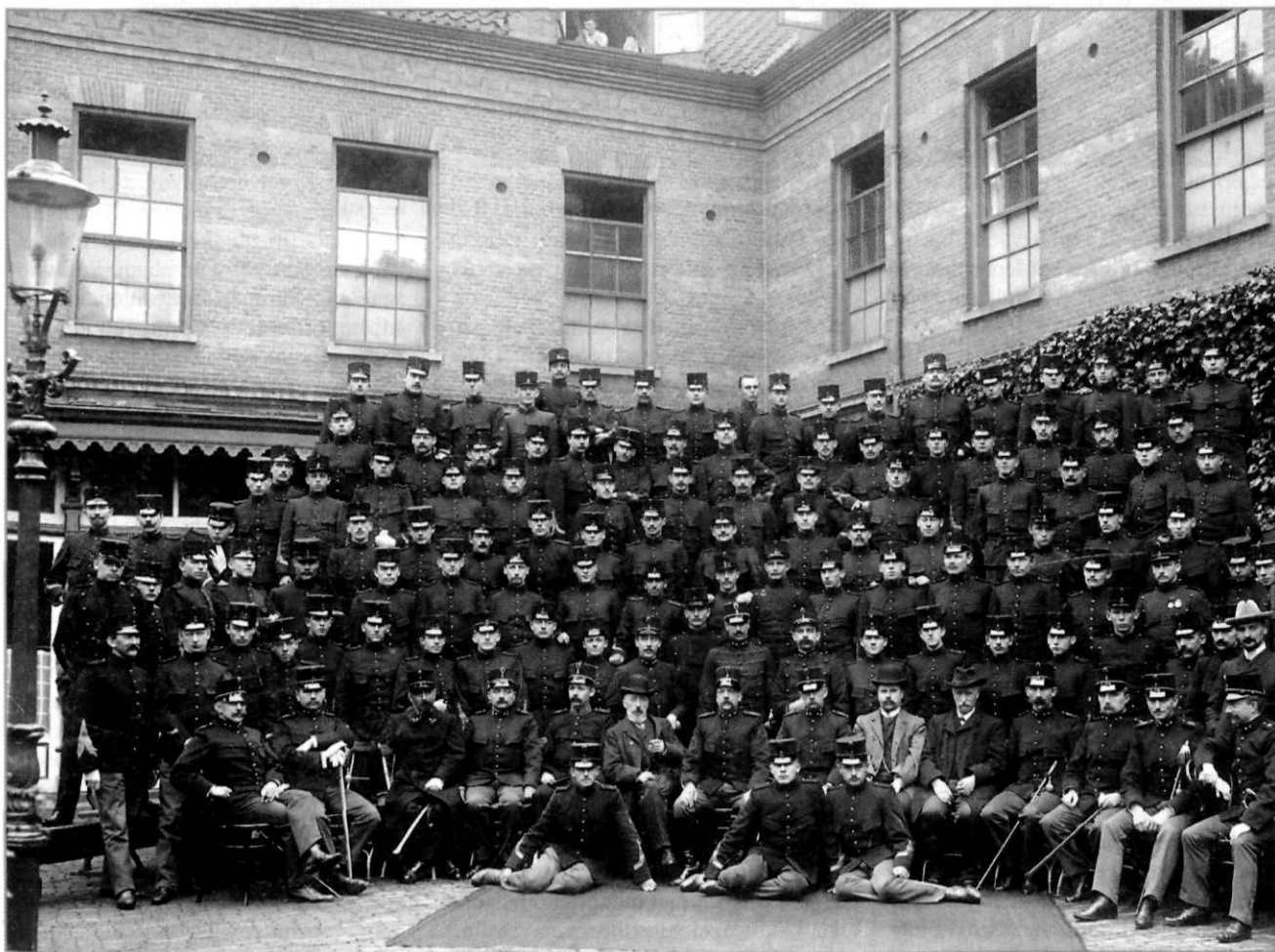
leggen, in de hoop op te klimmen tot de rang van officier. Tot slot bestonden er de zogenaamde 'cadetten bij de korpsen', doorgaans zonen van officieren die een officier-mentor inhuurden, teneinde een officiersopleiding te ontvangen. Zodoende was de praktijk voor alle drie de categorieën officieren de enige leerschool, zij het dat de 'cadetten bij de korpsen' hierin enige begeleiding kregen. Vanaf de achttiende eeuw maakte de Republiek een begin met de professionalisering van het officierskorps. Het aantal rechtstreeks benoemde officieren en de uit de rangen van de manschappen opgeklommen officieren verminderde, ten gunste van de 'cadetten bij de korpsen'. Zodoende maakten de militaire autoriteiten een begin met het stellen van enige vaktechnische competentie

als eis voor het bereiken van de officiersrang. Het officierskorps behield zijn aristocratische tintje enigszins, omdat de officieren-mentor een vergoeding ontvingen voor de opleiding van de aspirant-officieren en zodoende alleen personen met enig vermogen in aanmerking kwamen voor deze opleiding.

Centralisatie

Tussen 1789 en 1828 kwam het gebrek van dit systeem aan het licht en nam de ontwikkeling van militaire scholen een grote vlucht. Aanleiding was de herhaaldelijk geconstateerde slechte kwaliteit van officieren bij de technische wapens: de artillerie en genie. Deze wapens werden als

'wetenschappelijk' aangemerkt, omdat technische en wiskundige kennis onontbeerlijk was om als officier goed te functioneren. Hoge officieren van de technische wapens stelden daarom officiersexamens in, teneinde het wetenschappelijk peil van de subalterne officieren omhoog te brengen. Toen deze examens te zwaar bleken, deed de behoefte aan onderwijs zich gevoelen. De eerste militaire scholen waren dan ook artillerie- en genie-scholen. Enige tijd later volgden de traditionele wapens, cavalerie en infanterie. Dit resulteerde aan het einde van de achttiende eeuw in een grote diversiteit aan onderwijs, met wisselende kwaliteit. Hierdoor gaven diverse officieren op verschillende manieren leiding, afhankelijk van hun opleiding. Dit kwam de eenheid

Groepsfoto Hoofdcursus, 1906 (Bron: IMG/KI)

Eetzaal 'hoofdcursianen' in Kampen, 1910 (Bron: IMG/KL)

van optreden binnen het leger niet ten goede.

Deze situatie bleek ongewenst en diverse militaire commissies bogen zich over dit probleem. In 1823 vond de Commissie-de Constant Rebecque, zo genoemd naar haar voorzitter, luitenant-generaal J.V. de Constant Rebecque (1773-1850), de oplossing in de oprichting van de Koninklijke Militaire Academie. De KMA opende haar deuren in 1828 en kenmerkte zich door rechtstreekse werving van cadetten voor alle wapens uit de burgermaatschappij. De cadetten ontvingen vervolgens in internaatverband een militair-wetenschappelijke opleiding tot officier. Hiervoor dienden de ouders van de cadetten schoolgeld te betalen. De oprichting van een militaire academie realiseerde schijnbaar de, bij militaire autoriteiten lang gekoesterde, droom van een homogeen en hoog opgeleid officierskorps, afkomstig uit de hogere standen.

'Tweede Weg' blijft bestaan

Schijnbaar, want de regeling gold niet het gehele officierskorps. In 1826, hetzelfde jaar waarin koning Willem I zijn fiat gaf aan de oprichting van de KMA, maakte hij het voor onderofficieren officieel mogelijk de officiersrang te bereiken. Na te zijn getoetst op een bepaalde graad van 'beschaaving' en in het bezit van een minimaal aantal dienstjaren, konden deze militairen in actieve dienst een speciaal voor hen ontwikkeld officiersexamen afleggen. Spoedig daarna kregen bataljonscommandanten de mogelijkheid cursussen in te stellen om de onderofficieren de gelegenheid te geven zich op het examen voor te bereiden. Dit laatste was echter niet verplicht. Koning Willem I maakte dus de bewuste keuze voor een officierskorps dat niet uitsluitend bestond uit KMA-opgeleide officieren. De 'uit de gelederen' voortgekomen officier had bestaansrecht, maar diende net

als de andere officieren een professionele opleiding te ontvangen voordat hij het officierschap mocht aanvaarden.

Wat was de theoretische achtergrond van openstelling en handhaving van de weg naar het officierschap voor militairen beneden de rang van officier? Gedurende de gehele periode dat de 'Tweede Weg' bestond, speelde legitimering ervan zich af in het krachtenveld van vier bestaansredenen. Elke reden was nauw verbonden met de andere drie, maar had verregaande implicaties voor het systeem van militair onderwijs en de samenstelling van het officierskorps.

In de eerste plaats konden de militaire beleidsmakers lang dienende en uitmuntend presterende onderofficieren belonen. De bevordering tot de rang van luitenant vond dan voor de onderofficier aan het einde van de carrière plaats. Een kortdurende cur-

sus volstond, teneinde hem voldoende vakkennis bij te brengen voor een correcte uitoefening van de functie van subaltern troepenaanvoerder. Het incidentele karakter en het late tijdstip van de bevordering van onderofficieren tot de officiersrang, verzekerde een homogeen officierskorps, omdat het gros de KMA had doorlopen.

In de tweede plaats bestond de mogelijkheid gebruik te maken van militaire expertise die alleen onderofficieren hadden. Zij bezaten leidinggevende praktijkervaring en hadden 'voeling' met de troep. Door hen in te zetten op functies waarbij nog steeds veel contact met de manschappen plaatsvond, bestond de mogelijkheid deze expertise uit te buiten. In de praktijk betekende dit bevordering tot officier op relatief hoge leeftijd. Het erkennen van de praktische waarde van de onderofficieren bracht echter met zich mee dat bevordering op een gestructureerdere manier zou plaatsvinden dan in geval van beloning. Militair onderwijs aan onderofficieren kreeg in dergelijk geval een permanent en omvangrijk karakter. Bovendien opereerden KMA-opgeleide officieren en voormalig onderofficieren naast elkaar in de subalterne officiersrangen. Van een homogeen officierskorps was dan voor wat betreft het middenkader geen sprake meer.

In de derde plaats kon de bevordering van onderofficieren onontbeerlijk zijn voor de bezetting van vacatures in de officiersrangen in crisisperioden. In deze situatie fungeerde de 'Tweede Weg' als buffer voor een wervingsprobleem van de KMA. Ingeval van een structureel tekort aan officieren, behoefde het systeem van militair onderwijs aanpassing. Onderofficieren zetten immers in relatief groten getale de stap naar de officiersrang. Zij kregen bovendien de mogelijkheid tot de hoogste rangen op te klimmen, indien het tekort aan officieren zich uitstrekte tot de hoofd- en opperofficiersrangen. Uitgebreid onderwijs aan onderofficieren was noodzakelijk om ook hen de juiste hoeveelheid vakkennis bij te brengen. De 'Tweede

Weg' vormde zodoende zowel in kwalitatief als kwantitatief opzicht een concurrent van de KMA, zij het dat de legerleiding te allen tijde hierop controle kon uitoefenen.

In de vierde plaats speelde de mogelijkheid de officiersrang te bereiken een rol bij de werving van onderofficieren. Een min of meer verzekerde bevordering tot officier stelde de onderofficier meer aanzien, meer geld en gemakkelijkere diensten in het vooruitzicht, dan wanneer deze verzekering ontbrak. Zodoende was handhaving van de 'Tweede Weg' belangrijk voor het werven en behouden van ongehuwde vrijwilligers voor het leger. Ook bij deze optie maakten relatief veel onderofficieren gebruik van de mogelijkheid te behoren tot het officierskorps.

KMA versus 'Tweede Weg'

In 1826 legden koning en militaire beleidsmakers de nadruk op de eerste optie. Militairen in actieve dienst met een rang beneden die van officier, konden de officiersstatus slechts als beloning voor langdurig uitmuntend presteren ontvangen. In 1835 voegden de militaire beleidsmakers echter wel de eis toe dat deze officieren '*... niet te verre achterlijk zijn met de officieren, welke van de koninklijke militaire academie komen*'. Onderofficieren dienden, met andere woorden, een officiersopleiding te ontvangen die zo weinig mogelijk verschilde met de militair-wetenschappelijke opleiding in Breda. Dit creëerde een paradox die, zo zal blijken, tot aan de opheffing van het OCO in 1996 om aandacht zou blijven vragen. Wanneer de 'Tweede Weg' niet aan deze eis voldeed, bestond het officierskorps uit officieren met verschillende achtergronden en verschillend niveau. Dit was voor velen in militaire kring een onwenselijke situatie. Indien de officiersopleiding van de 'Tweede Weg' het niveau van de KMA wist te benaderen of zelfs te evenaren, ontstond een ander probleem. Wanneer onderofficieren in staat bleken een

dergelijke opleiding met goed gevolg af te ronden, bewezen zij immers genoeg capaciteiten in huis te hebben de KMA te voltooien. Deze situatie ondergroef dan het bestaansrecht van de opleiding van onderofficier tot officier.

De ontwikkeling van de 'Tweede Weg' was dus rechtstreeks gekoppeld aan die van KMA. De KMA kampte in de negentiende eeuw intussen met haar eigen problemen. Het streven naar een zo hoog mogelijke opleiding voor de cadetten had het nadeel dat KMA-opgeleide officieren weliswaar een goede theoretische basis, maar te weinig praktische vaardigheden bezaten. Ontwikkelingen in het civiele onderwijs konden een deel van dit probleem oplossen. Vanaf 1863 was een nieuwe onderwijswet van kracht geworden, die onder andere de Hogere Burgerschool (HBS) in het leven riep voor onderwijs in algemeen vormende vakken. De KMA voelde zich op dat moment nog verplicht deze algemeen vormende vakken in het curriculum op te nemen. De onderwijswet van 1863 maakte het mogelijk dit onderwijs aan civiele instituten over te laten en de KMA hierop te laten aansluiten.

Na hevige discussies nam het parlement in 1869 de zogenaamde 'Akademiewet' aan. Hiermee kreeg de KMA, evenals de HBS, een wettelijke status. Een aantal algemeen vormende vakken verdween uit het curriculum, zodat de KMA het karakter van een zuiver militaire vakopleiding kreeg. Aspirant-cadetten dienden een toelatingsexamen te doen dat geheel overeenkwam met het eindexamen van de vijfjarige HBS. Het parlement koos voor deze optie om jongelui, die al de nodige bagage hadden, aan te trekken. Deze reorganisaties maakten een verkorting van de opleidingsduur en meer aandacht voor praktijkonderwijs aan de KMA mogelijk.

Snel na de invoering van de Akademiewet bleek het systeem niet werkbaar. Slechts weinig leerlingen hadden zin na een zwaar eindexamen

HBS, een dito toelatingsexamen voor de KMA te doen. Bovendien stond het HBS-onderwijs nog in de kinderschoenen. Dit leidde tot een tekort aan cadetten in een periode dat er zeer veel officieren nodig waren. De Duitsers hadden in hun éénwordingsoorlogen de macht van moderne legers getoond en wezen de Nederlanders op hun achterstand. Dit leidde onder andere tot behoefte aan vergroting van 'levende strijdkrachten'. Bovendien voerde Nederland in deze periode diverse oorlogen in Nederlands-Indië, waarvan de Atjehoorlog (1873-1914) de bekendste is. Een continue stroom van goed opgeleide officieren richting Indië was noodzakelijk, teneinde de gesneuvelde officieren te vervangen. Het dreigend tekort aan officieren voor zowel het Nederlandse als het Nederlands-Indische leger leidde in 1877 tot verlaging van de toelatingseisen voor de KMA door een overgangswet.

De 'Tweede Weg' profiteerde van deze ontwikkelingen. De basis voor haar bestaansrecht nam toe naarmate de KMA grotere wervingsproblemen kreeg. Bovendien bezaten de onderofficieren praktijkkennis, die bij cadetten ontbrak. De 'Tweede Weg' had echter een omgekeerd probleem. In de ogen van de militaire top was de opleiding te weinig wetenschappelijk, te veel praktijkgericht en bovendien te vrijblijvend en te gefragmenteerd. Om deze problemen het hoofd te bieden gaf minister van Oorlog, H.F.C. Forstner van Dambenoy (1792-1870), in 1852 alle bataljons- en afdelingscommandanten opdracht Wetenschappelijke Cursussen op te richten. Zij dienden te bestaan uit een tweede (laagste) en een eerste (hoogste) klas. Deze Wetenschappelijke Cursussen gaven vooral theoretisch onderwijs en hadden tot doel onderofficieren in twee jaar voor te bereiden op het officiersexamen.

Dit systeem bleek de kloof met de KMA niet voldoende te dichten. Integendeel, de invoering van de Akademiewet vergrootte deze. Bovendien kwam er geen einde aan de fragmen-

tatie van het onderwijs. Minister van Oorlog J.J. van Mulken (1796-1878) trachtte aan deze onwenselijke situatie een einde te maken door een aantal cursussen te fuseren en andere op te heffen. Tegelijkertijd verzwaarde hij het toelatingsexamen en maakte, net als bij de KMA, een scheiding tussen de algemene en de vakopleiding. Zodoende bestond de 'Tweede Weg' vanaf 1869 uit de volgende instituten: een Wetenschappelijke Cursus bij het Instructiebataljon te Kampen, twee Eerste Klasse Cursussen bij het 2e Regiment Infanterie te Maastricht en het 5e Regiment Infanterie in 's-Hertogenbosch, een Cavalerie cursus bij het 3e Regiment Huzaren te Haarlem en een Artillerie cursus bij het 1e Regiment Vestingartillerie in Delft. Dit waren alle initiële opleidingen voor aanstaande officieren met een achtergrond als actief dienend militair en kenden, al dan niet geïntegreerd, een vooropleiding van een jaar.

De invoering van de Akademiewet miste zijn uitwerking op de 'Tweede Weg' niet. Het belang van de diverse cursussen nam toe naarmate de KMA in grotere problemen kwam bij het werven van voldoende cadetten. De relatieve achterstand van de opleiding van de 'Tweede Weg' ten opzichte van de KMA deed zich extra voelen. Het systeem van officiersopleidingen voor onderofficieren kende een verbeterde, maar nog steeds tamelijk onoverzichtelijke structuur. Bovendien nam deze achterstand in 1869 toe, doordat de cursussen, in tegenstelling tot de KMA, geen wettelijke basis kregen. Diverse ministers van Oorlog ondernamen tussen 1874 en 1890 pogingen het onderwijs van de 'Tweede Weg' wetenschappelijker te maken en verder te structureren.

In de eerste plaats beperkten zij de officiersopleiding voor onderofficieren tot de infanterie en militaire administratie. Bij de infanterie was het tekort aan officieren het grootst, zodat een alternatief opleidingsinstituut naast de KMA noodzakelijk bleef. De militaire administratie was in de ogen van de legertop niet wetenschappe-

lijk, zodat een opleiding aan de KMA niet nodig was. In de praktijk betekenden deze overwegingen opheffing van de Cavalerie cursus te Haarlem en de Eerste Klasse Cursussen in 's-Hertogenbosch en Maastricht. De Artillerie cursus onderging in 1884 een reorganisatie tot tijdelijke urgentieopleiding, waarvoor een diploma van de HBS met vijfjarige cursus vereist was.

Zodoende was vanaf 1880 de Wetenschappelijke Cursus bij het Instructiebataljon te Kampen, waarvoor de term Hoofdcursus inmiddels gemeengoed was geworden, de enige opleiding die onderofficieren voorbereide op de officiersrang. Een tekort aan officieren legitimeerde het bestaan van de Hoofdcursus, maar het niveau van de opleiding diende zo hoog mogelijk te zijn. Hiertoe zagen diverse cursussen het licht, die konden worden gevolgd bij elk Regiment Infanterie en het Instructiebataljon. De Cursussen bereidden leerlingen voor op de Hoofdcursus en konden op hun beurt worden voorafgegaan door zogenaamde Voorbereidende Cursussen. De Voorbereidende Cursussen en de Cursussen hadden vooral algemeen vormende vakken in hun curriculum, terwijl de Hoofdcursus voornamelijk, maar niet uitsluitend, militair vakonderwijs aanbood.

De wet van 1890

De finale van de reorganisatieontwikkelingen vond in 1890 plaats. Minister van Oorlog J.W. Bergansius (1836-1913) trachtte het gehele systeem van militair onderwijs meer eenheid en vastheid te geven door een nieuwe wet, die de overgangswet van 1877 diende te vervangen. De wet voorzag in de verlenging van de KMA-opleiding van twee naar drie jaar. De KMA bleef een vakopleiding tot officier en het toelatingsexamen bleef gelijk aan het eindexamen van de HBS met vijfjarige cursus.

Er diende echter nog een regeling te komen om het aantal beschikbare

'Hoofdcursianen' geportretteerd bij kanon, 1912 (Bron: IMG/KI)

opleidingsplaatsen aan de KMA blijvend te vullen. Reorganisaties van het militair onderwijs in Nederlands-Indië verergerden dit probleem. Om aan de wildgroei van diverse militaire scholen in 'de Oost' een einde te maken, besloot de regering dat vanaf 1890 alle officieren bestemd voor het koloniale leger in Indië hun officiersopleiding in Nederland zouden ontvangen. Dit noopte tot instelling van

een militaire vooropleiding die aansloot op de KMA, mede door het beperkte aantal HBS'en in Indië. Zodoende voorzag de wet op het militair onderwijs in de oprichting van een Cadettenschool, die aan de rekruteringsproblemen van zowel het Nederlandse als het Nederlands-Indische leger een einde diende te maken. De Cadettenschool leverde onderwijs in uitsluitend algemeen vormende

vakken op het niveau van de vierde en vijfde klas van de HBS, maar dan in een militaire omgeving.

De wet van 1890 bekrachtigde het bestaansrecht van de Hoofdcursus als enig overgebleven officiersopleiding van de 'Tweede Weg'. Vooropleidingen voor de Hoofdcursus waren de Cursussen, Voorbereidende Cursussen en de Militaire School te Meester-Cornelis in Indië. Alle andere officiersopleidingen waren te duur of overbodig en moesten verdwijnen. Het betrof hier twee urgentieopleidingen: de Artilleriecourse in Delft en de in 1886 opgerichte Militaire School in Haarlem. Bergansius gaf als legitimatie dat de Hoofdcursus waardevolle en praktisch ingestelde officieren afleverde. Bovendien was het in de 'geest van de militaire traditie' onderofficieren de mogelijkheid te bieden officier te worden.

Een lang gekoesterde wens van eenieder die zich verbonden voelde met het onderwijs van de 'Tweede Weg', ging in 1890 dus in vervulling. De Hoofdcursus kreeg een wettelijke basis, waarmee officiële gelijkstelling met de KMA een feit was. Bovendien bracht wettelijke erkenning institutionalisering met zich mee. In de periode na 1890 overspoelde de legertop de Hoofdcursus met regelingen en voorschriften die de institutionalisering dienden vorm te geven. De vestigingsplaatsen van de Voorbereidende Cursussen, de Cursussen en de Hoofdcursus lagen in het vervolg vast in wetten, net als het curriculum, de jaarindelingen, docenten, bedrijfsvoering, enzovoorts. Tevens volgde een formele scheiding in het onderwijs aan toekomstig officieren van de infanterie en militaire administratie, op hun beurt gesplitst in onderwijs bestemd voor het Nederlands-Indisch Leger en het 'leger hier te lande'.

Het algehele beeld is dat de 'Tweede Weg' na 1890 een volwaardige plaats kreeg binnen het systeem van militair onderwijs. Desalniettemin slaagden de militaire en politieke beleidsmakers er niet in de inhoudelijke kloof

tussen KMA en Hoofdcursus geheel te dicht. Opvallend is wel dat de legitimatie van het bestaan van de 'Tweede Weg', in de zeventig jaar voorafgaande aan de wet op het militair onderwijs van 1890, aan verandering onderhevig is geweest. Van een beloning voor uitmuntend presterende onderofficieren was geen sprake meer. De Hoofdcursus vervulde de rol als oplossing van een wervingsprobleem van de KMA. Dit komt het duidelijkst naar voren in een passage in de wet die voorschreef dat de ministers van Oorlog en Koloniën jaarlijks

evenaren. Het gevolg was dat het aantal personen toenam dat de dienst betrad met de nadrukkelijke bedoeling via de Voorbereidende Cursus, Cursus en Hoofdcursus officier te worden. Deze weg was weliswaar langer dan die van de KMA, maar voor velen beter te bekostigen. Hoewel er een beperking was van het aantal leerlingen concurreerde de Hoofdcursus zodoende met de KMA, met als bijkomend verschijnsel dat het officierskorps in toenemende mate bevolkt werd door officieren die de KMA niet konden of wilden betalen.

seerde onder andere een Assaut, destijds nog in de oorspronkelijke vorm van een schermwedstrijd gevolgd door een bal, een Dies Natalis en een soort introductieperiode voor nieuwe eerstejaars. 'Minerva' onderging in 1919 een reorganisatie, waarbij de leerlingenvereniging veranderde in het Hoofdcursuscorps, geleid door een Senaat. De overkoepelende organisatie kende zogenaamde onderafdelingen, waarin verenigingen van diverse signatuur onderdak kregen. Zo bestonden er diverse sportverenigingen, muziekverenigingen en een toneelvereniging. Sommige verenigingen traden in de openbaarheid door deelname aan sportcompetities of het geven van openbare culturele voorstellingen. Dit aspect van de Hoofdcursus kwam in zeer hoge mate overeen met het Cadettencorps in Breda.

Leslokaal Hoofdcursus te Kampen (Bron: IMG/KI)

De bloeiperiode van de 'Tweede Weg' bereikte haar hoogtepunt gedurende de eerste twee jaar na de Eerste Wereldoorlog. Ten eerste vond er een formele koppeling plaats met de HBS. De Voorbereidende Cursus bood vanaf 1918 onderwijs aan op het niveau van het eerste studiejaar HBS. De diverse cursussen fuseerden tot de Centrale Cursus en deze kreeg een koppeling met het tweede en derde studiejaar. De Hoofdcursus, nog steeds de eigenlijke officiersopleiding, sloot de cyclus af op het niveau van het vierde en het vijfde studiejaar van de HBS. Het niveau van de opleiding van de 'Tweede Weg' benaderde het onderwijs aan de KMA dus steeds meer.

Ten tweede kwam de legerleiding in 1919 tegemoet aan een vurige wens van de leerlingen van de 'Tweede Weg' eigen onderscheidingstekens te mogen voeren. De 'hoofdcursianen' hadden de behoefte zich te onderscheiden van 'gewone' onderofficieren enerzijds en cadetten anderzijds. Invoering van een goudkleurige Hongaarse knoop boven de onderofficierschevrons kwam in 1904 hieraan gedeeltelijk tegemoet. In 1919 volgde de Centrale Cursus met hetzelfde

het aantal leerlingen aan de Hoofdcursus vaststelden, '*... waarbij het aantal leerlingen aan de Hoofdcursus niet meer mag bedragen dan de helft van het aantal cadetten*'. Formele koppeling tussen het aantal cadetten en 'hoofdcursianen', zoals de leerlingen van de Hoofdcursus bekend stonden, was zodoende een feit. Bovendien vormde de 'Tweede Weg' een middel om onderofficieren te werven en te behouden. De 'Tweede Weg' leek echter in toenemende mate op de KMA, vooralsnog echter zonder het niveau van de opleiding in Breda te

Hoogtepunt en einde Hoofdcursus

Na de invoering van de nieuwe wet op het militair onderwijs brak er voor de enige officiersopleiding buiten de KMA een bloeiperiode aan. De Hoofdcursus bezat zo goed als alle elementen van een volwaardig militair opleidingsinstituut, waarbij opvalt dat het Kampense instituut een grote gelijkennis ging vertonen met de KMA. Als voorbeeld kan de leerlingenvereniging van de Hoofdcursus dienen. Zij droeg de naam *Minerva* en organi-

onderscheidingsteken, zij het in blauw uitgevoerd. Het juweel in de kroon vormde echter het hoofdcursusvaandel, dat oud-leerlingen aan de Hoofdcursus mochten aanbieden. De invoering van het vaandel en de onderscheidingstekens maakten grotendeels een einde aan de gevoelens van achterstelling die leerlingen van de Centrale Cursus en de Hoofdcursus hadden ten opzichte van de KMA.

Alle verbeteringen ten spijt verschenen rond deze periode echter de eerste tekenen van ondergang van de Hoofdcursus. Aan de basis van deze ontwikkelingen lagen discussies die regering en Tweede Kamer voerden over het dienstplichtstelsel.

Nederland bezat vanaf 1828 een zogenaamd kader-militieleger, waarbij een relatief klein beroepskader dienstplichtige soldaten opleidde en trainde. De dienstplichtigen, 'miliciens' genaamd, kregen na loting een oproep voor de eerste oefening voor de nationale militia. De mogelijkheid bestond de eerste oefening te ontlopen door het lotnummer tegen betaling te wisselen met een uitgelote militieplichtige collega of door een plaatsvervanger te 'huren'. Gedurende de tweede helft van de negentiende eeuw ontstond bij regering en Tweede Kamer de behoefte het leger te vergroten, teneinde voldoende afschrikking te bieden aan een eventuele schending van de Nederlandse neutraliteit. Juist nu kwamen de nadelen van de geldende legeropbouw duidelijk aan het licht. Door plaatsvervangings en nummerwissel verschenen vooral armere en slecht opgeleide miliciens voor de eerste oefening. Van groter belang voor de officiersopleidingen was het acuut wordende kaderprobleem. Er bleken te weinig vrijwilligers voor het vervullen van die kaderfuncties. De oplossing voor beide problemen lag besloten in het dienstplichtstelsel. Persoonlijke dienstplicht, met voor sommigen ook kaderplicht, maakte het mogelijk het leger te vergroten en tegelijkertijd het kaderprobleem op te lossen en het opleidingsniveau van de miliciens te verhogen.

Tegenstellingen in de Tweede Kamer verhinderden daadkrachtige invoering van nieuwe dienstplichtwetten, zodat de 'kaderkwesitie' decennia lang bleef doorsudderen. Het jaar 1898 bracht wel de persoonlijke dienstplicht, maar het zou tot 1912 duren totdat de kaderplicht het licht zou zien. Deze ontwikkeling ging gepaard met oprichting van de zogenaamde scholen voor verloffofficieren, later scholen voor reserve-officieren genaamd.

Tijdens de laatste fasen van de discussies over de legervorming, vergaten regering en parlement de officiers-

tieve KMA geworden, zonder echter dat niveau te evenaren. De staatscommissie stelde voor de Cadettenschool in beperkte mate voor onderofficieren van alle wapens open te stellen en de Cursus erop te laten aansluiten.

De mobilisatie van 1914-1918 onderbrak de behandeling van het verslag van de staatscommissie door het parlement. Na de Eerste Wereldoorlog braken jaren van bezuinigingen aan. Het argument van kostenbesparing won aan kracht, zodat de omvang van zowel het leger hier te lande als het leger in Indië diende af te nemen. Als gevolg daarvan nam het aantal

(Bron: IMG/KI)

opleidingen niet. Kaderplicht maakte het, althans in theorie, mogelijk beroepsofficieren voor een flink deel te vervangen door dienstplichtige officieren. Met name het kleine zusje van de KMA, de Hoofdcursus, kreeg hierbij speciale aandacht, waarbij haar bestaansrecht opnieuw ter discussie stond. Het verslag van de staatscommissie ter reorganisatie van het militair onderwijs, stelde in 1913 al dat de Hoofdcursus diende te verdwijnen. De traditie dat soldaten tot generaal konden opklimmen was halfslachtig, omdat dit slechts voor de infanterie en militaire administratie gold. Bovendien kostte deze opleiding teveel. Tot slot was de Hoofdcursus in teveel opzichten een alterna-

beschikbare vacatures in de officiersrang af, met voor de hand liggende gevolgen voor het aantal beschikbare opleidingsplaatsen aan KMA en Hoofdcursus. Al snel verviel de noodzaak tot handhaving van twee officiersopleidingen. Dat de Hoofdcursus het instituut was dat het onderspit moest delven stond niet ter discussie. Zij was overbodig, omdat de KMA kon voorzien in de vulling van de vacatures en omdat de Hoofdcursus niet meer nodig was voor het werven en behouden van onderofficieren. Bovendien was de Hoofdcursus te duur en slaagde zij er niet met haar beperkte middelen niet in het militair-wetenschappelijk niveau van de KMA te evenaren. Zodoende volgde in 1921 een aanpas-

Locatie Hoofdcursus in Kampen, 1912 (Bron: IMG/KI)

sing van de wet van 1890, die de vestigingsplaats van de Hoofdcursus vastlegde. Vanaf 1921 kon de Hoofdcursus bij wijze van proef in Breda gelegd worden. Op 1 oktober 1923 volgde de feitelijke verhuizing van de Hoofdcursus naar het Kasteel van Breda, waarbij het Hoofdcursuscorps fuseerde met het Cadettencorps. Het impliciete doel was opheffing. Op 1 augustus 1924 volgde de Centrale Cursus. Op 9 augustus 1928 legden, de laatste 27 'hoofdcursianen' de officierseed af. De 'Tweede Weg' zou voor een periode van bijna dertig jaar gesloten blijven.

Voorzichtige heropening

Na de Tweede Wereldoorlog stond de minister van Oorlog voor de taak de Nederlandse krijgsmacht vanaf de grond te herbouwen. De legeropbouw zorgde vrijwel direct voor een nijpend tekort aan officieren. Dit gold speciaal voor de verbindingdienst, de

technische dienst en de genie. Om de tekorten aan te vullen konden burgers en militairen met een MTS-diploma vanaf 1952 opteren voor de functie van officier-technisch-opzichter bij het nieuw op te richten Dienstvak voor Speciale Diensten. Met de oprichting van deze dienstvakken kwam de deur van de 'Tweede Weg', na een lange periode gesloten te zijn geweest, weer op een kier te staan.

In de daarop volgende vijftien jaar onderging de 'Tweede Weg' uitbreiding en structurering. Werving vond plaats onder Reserve-Officieren Lang Verband (ROLV), Kort Verband Vrijwilligers (KVV) en Vrijwillig Nadienende militairen (VND) die een HBS-diploma hadden. Voor onderofficieren die in het bezit waren van een HBS-diploma bestond vanaf 1962 de mogelijkheid te opteren voor een officiersfunctie bij de vervanger van het Dienstvak voor Speciale Diensten, het Dienstvak van Officieren van Vakdiensten. Uitblinkende onderoffi-

cieren die niet in het bezit waren van dit diploma konden onderwijs ontvangen aan het zogenaamde 'Biesma-instituut'. Dit was een militaire HBS, zo genoemd naar de drijvende kracht achter de school, kolonel Tjark Biesma. Al deze militairen ontvingen aan de diverse Scholen voor Reserve-Officieren (SRO) hun officiersopleiding.

Het grote verschil met de Hoofdcursus en haar voorgangers was dat de beleidsmakers nu een principieel standpunt hadden over de positie die de nieuwe officieren van de 'Tweede Weg' dienden in te nemen. Dit standpunt bevatte twee elementen. Ten eerste onderkenden de beleidsmakers dat er binnen de krijgsmacht bruikbare leidinggevende ervaring bestond. Dit gold met name voor KVV'ers en VND'ers die de dienst in principe op korte termijn gingen verlaten. Door hen een carrière als beroepsofficier aan te bieden konden zij voor het bedrijf behouden blijven. Voor de

onderofficieren gold dit ook, zij het in mindere mate.

Van volledige gelijkstelling met de KMA, dit is het tweede element, kon volgens de beleidsmakers echter geen sprake zijn. Zij voorzagen verstopping van de hoofd- en opperofficiers-rangen, wanneer officieren van de 'Tweede Weg' gelijke bevorderingskansen kregen als KMA-officieren. Zij zagen hier dan ook vanaf en reserveerden de hoogste rangen voor de KMA-opgeleiden, terwijl officieren van de 'Tweede Weg' ten hoogste de rang van majoor konden bereiken. Hierin verschilden de mogelijkheden van officieren van de 'Tweede Weg' fundamenteel met de 'oud-hoofdcursianen', die de mogelijkheid hadden de generaalsrang te bereiken. Hoewel oud-cadetten voorkeur genoten gebeurde dit ook, zoals bijvoorbeeld luitenant-generaal J.B. van Heutsz (1851-1924) bewees. Een ander voorbeeld van een succesvolle 'hoofdcursiaan' is H. Colijn (1869-1944), die zelfs premier werd.

In de jaren zestig van de twintigste eeuw ontstond de 'categorie-B-officier'. Deze had in tegenstelling tot de KMA-opgeleide 'categorie-A-officier' dus geen militair-wetenschappelijke opleiding en had derhalve beperkte bevorderingsmogelijkheden.

Na de instelling van de 'categorie-B-officier' nam de behoefte aan onderwijs toe. Dit had in de jaren zestig te maken met ontwikkelingen in de burgermaatschappij. Vermaatschappelijking en voortschrijdende technologie noopten ook binnen de krijgsmacht tot meer aandacht voor onderwijs en individuele ontplooiing van officieren. Ten tweede vonden er in 1968 grootschalige reorganisaties plaats in het civiele onderwijs. Mulo en HBS verdwenen, in de plaats kwamen MAVO en HAVO. Gymnasium en Atheneum vormden in het vervolg het VWO. Voor toelating tot de KMA was vanaf dat moment een VWO-diploma vereist. De 'Tweede Weg' kon zich derhalve volledig richten op een nieuwe categorie aspirant-officieren,

namelijk degenen met een HAVO-diploma.

Deze ideeën kregen in de praktijk vorm door de initiële officiersopleidingen buiten de KMA te laten plaatsvinden op een nieuw instituut, het Opleidingscentrum voor Officieren voor Speciale Diensten (OCOSD). Het OCOSD was toegankelijk voor havisten, HTS'ers, reserve-officieren en beroepsonderofficieren met een HAVO-diploma. Prins Bernhard opende op 2 oktober 1974 het OCOSD, gehuisvest op de Trip van Zoutlandtkazerne in Breda.

Eerherstel van de 'Tweede Weg'?

De oprichting van het OCOSD markeerde de officiële herinstelling van de 'Tweede Weg' als erkende officiersopleiding. Het OCOSD maakte een vliegende start. Het aantal aanmeldingen overtrof het aantal beschikbare plaatsen, wat selectie mogelijk maakte. Het instituut nam vooral burgers aan met een HAVO-diploma. Onderofficieren waren echter nog steeds welkom. Een aangepaste 'Biesma-opleiding' vulde de eventuele leemtes in kennis en vaardigheden van deze militairen. Tot slot konden onderofficieren met een HAVO-diploma, KVV'ers en VND'ers vrijstelling krijgen van de Algemene Militaire Opleiding (AMO). De opleiding duurde twee jaar, waarvan één jaar Specialistische Militaire Opleiding (SMO). De leerlingen van het OCOSD volgden de SMO samen met de cadetten van de KMA.

Het OCOSD had echter een aantal kinderziektes, waarbij overeenkomsten met de Hoofdcursus in het oog sprongen. Aan het einde van de jaren zeventig en begin jaren tachtig bleek de organisatie niet opgewassen tegen het grote aantal leerlingen dat jaarlijks het OCOSD betrad. De vaktechnische en didactische vaardigheden van de instructeurs bleken onder de maat. Bovendien werkten zij met verouderde syllabi. Hiermee stak het OCOSD schril af bij de KMA, die deze midde-

len wel had en een hoger peil van professionalisme aan de dag wist te leggen. De staf van het OCOSD poogde het niveau van het onderwijs aan 'categorie-B-officieren' te verhogen. Zij wist het instituut te professionaliseren door de organisatie te versterken en de opleiding te moderniseren en verder te structureren.

Een tweede kinderziekte vormde het ontbreken van uiterlijke herkenning en erkenning van het OCOSD ten opzichte van de KMA. Op de Seelickazerne, waar het OCOSD vanaf 1976 huisvesting vond, was het een allegaartje van uniformen. Dit bevorderde de groepsbinding niet en maakte de achterstelling ten opzichte van de KMA zichtbaar. Dit laatste gold met name voor het geklede tenue. Het dagelijks tenue of de smoking van de OCOSD'ers vielen bij gezamenlijke feestelijke gelegenheden in negatieve zin op naast het ceremoniële tenue van de cadetten.

De leiding van het OCOSD ondernam verschillende pogingen aan deze achterstelling een einde te maken. De legerleiding ging al snel akkoord met de invoering van een baretembleem voor het OCOSD, zodat de leerlingen in ieder geval een gevoel van eenheid konden ontwikkelen en zich ook als groep aan de buitenwereld kon presenteren. Op het geklede tenue moest het OCOSD wachten tot 1988, toen de financiële bezwaren tegen invoering minder zwaar wogen. Volledige gelijkstelling van het OCOSD met de KMA ging de legerleiding echter te ver. Hoewel meerdere keren aangevraagd, wees de bevelhebber der landstrijdkrachten (BLS) aanvragen voor toekenning van het predikaat 'koninklijk' voor het OCOSD resoluut af.

Desalniettemin verwierf het OCOSD een volwaardige plaats in het systeem van militair onderwijs. Eind jaren tachtig had het OCOSD een duidelijke identiteit en een gestructureerde opleiding. Net als de Hoofdcursus bezat het OCOSD een bloeiend verenigingsleven, een jaarboek, enzovoorts. Erkenning door de legerleiding bleek

niet alleen uit toekenning van het baretembleem en het geklede tenue, maar tevens uit de diverse werkbezoeken van hooggeplaatste militairen aan de Seeligkazerne. Bovendien gaven onder andere de gouverneur van de KMA, de BLS en de commandant van het Eerste Legerkorps *acte de présence* bij de jaarlijkse diploma-uitreiking op het OCOSD.

Hoogtepunt en einde van het ocosd

De jaren negentig vormden voor de gehele krijgsmacht een zeer turbulente periode. Met de val van 'de Muur' in 1989, viel de dreiging van het Warschaupact weg en veranderde de taak van de Koninklijke Landmacht ingrijpend. Kort hierna volgden vele reorganisaties op vrijwel ieder vlak binnen de krijgsmacht. Met name de Koninklijke Landmacht kreeg hiermee te maken. Nederland diende te beschikken over een klein en flexibel inzetbaar beroepsleger, dat het grote en enigszins statische leger op de Noordduitse laagvlakte diende te vervangen.

Het OCOSD kreeg op twee manieren te maken met deze hervormingen. In de eerste plaats was het personeelsbeleid aan verandering onderhevig, wat zijn weerslag had op de inhoud van het onderwijs. Individuele verantwoordelijkheid bij zowel militair optreden als het volgen van onderwijs en flexibiliteit van de officieren kregen grotere nadruk dan voorheen. Bovendien paste een beperkte carrièregang van OCOSD'ers niet bij het beleid van zelfontplooiing. Derhalve verviel de scheiding tussen 'categorie-A-officieren' en 'categorie-B-officieren'. Van officieren van speciale diensten was, althans formeel, geen sprake meer, zodat het OCOSD in 1990 een naamsverandering tot Opleidingscentrum voor Officieren (OCO) onderging. Dit ging gepaard met interne reorganisaties van de KMA en het OCO. Beide instituten verzorgden in het vervolg modulair onderwijs, teneinde gehoor te geven aan de wens meer rekening

te houden met de grote verschillen in achtergronden van de leerlingen. Het onderwijs aan beide instituten ging steeds meer op elkaar lijken en was in sommige gevallen zelfs identiek, wat kruisbestuiving tussen KMA en OCO bevorderde.

In de tweede plaats waren de jaren negentig jaren van bezuiniging. Het einde van de Koude Oorlog luidde de dootsklok voor de pas gereorganiseerde OCO. Wegvallen van de dreiging van een grootschalig conflict legitimeerde herstructurering en verkleining van de krijgsmacht. In het kleine flexibele leger van de toekomst was geen plaats meer voor twee initiële officiersopleidingen, die sterk op elkaar leken. Zodoende besloten de bevelhebbers in 1994 alle officiersopleidingen te centraliseren op de KMA. Hiertoe onderging de KMA een reorganisatie, waarbij beide categorieën officieren op het Kasteel van Breda hun opleiding zouden ontvangen. Het KMA-I/II-traject was bestemd voor cadetten die als BOT-officier zouden gaan functioneren. Daarnaast zag het KMA-A/B/C-traject het licht, bestemd voor cursisten met een BBT-contract. Beide trajecten konden leiden tot hetzelfde officiersdiploma, wat gelijke mogelijkheden voor verschillende categorieën leerlingen garandeerde. Een zeer klein aantal onderofficieren met een HAVO-diploma kon tot slot instromen in het zogenaamde OOTO-traject (Opleiding Onderofficier tot Officier). Na deze reorganisatie viel het doek voor het OCO en sloot het in 1996 definitief haar deuren.

Sinds de sluiting van het OCO is er op de KMA veel veranderd. Het hierboven beschreven model is reeds vervangen. Tussen 2000 en februari 2003 doorliepen alle cadetten de Algemene Militaire Opleiding (AMO), de Algemene Kaderopleiding (AKO), de Algemene Luitenantopleiding (ALO) en een module Initiële Militaire Bedrijfskunde (IMB) aan de Faculteit. Dit tezamen vormde de Basis Officiersopleiding (BOO) die een jaar duurde. Cadetten die het zogenaamde 'BOT-

kort-traject' doorliepen gingen hierna op functie in de rang van tweede-luitenant. Cadetten van deze categorie konden zowel een contract voor bepaalde als onbepaalde tijd hebben. Sommigen bleven nog drie jaar op de KMA om de modules van de Algemene Militaire Bedrijfskunde (AMB) en de Gedifferentieerde Militaire Bedrijfskunde (GMB) te volgen. Dit had de naam 'BOT-lang' en werd vrijwel uitsluitend gevolgd door cadetten met een contract voor onbepaalde tijd. 'Kort' en 'lang' had dus betrekking op de studieduur in plaats van de contractduur. Cadetten die het 'BOT-kort-traject' doorliepen kunnen ten hoogste de rang van majoor bereiken. Deze beperking gold niet voor de cadetten die het lange traject volgden.

Sinds februari 2003 is een aanpassing van dit systeem van kracht. Sindsdien bestaat het korte traject uit de BOO, nog steeds voor zowel BBT'er als BOT'ers toegankelijk. Een aantal cadetten met een BOT-contract zal na de AMO/AKO/ALO de Gemeenschappelijke Officiersopleiding (GOO) volgen. De totale opleidingsduur is vier jaar. Beide reorganisaties passen in het plan het verschil tussen BOT en BBT te laten vervallen en de KMA te laten opnemen in het civiele Bachelor-Master-systeem (BAMA), wat bij HBO's en universiteiten in ontwikkeling is.

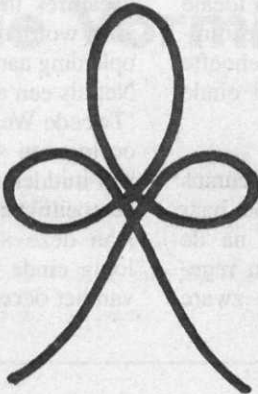
Onderofficieren vervullen in deze structuur een aparte categorie. Het OOTO-traject bestaat nog steeds. Zij volgen net als alle cadetten de BOO, zij het in aparte klassen en met diverse vrijstellingen voor delen van het reguliere programma, en kunnen, indien gewenst, lid worden van het Cadetencorps. Hun positie kan geïnterpreteerd worden als de emancipatie van de opleiding tot officier 'uit de gelederen'. De OOTO-opleiding bestaat naast, dus niet onder, andere opleidingen. Van achterstelling van de 'Tweede Weg' ten opzichte van de KMA is geen sprake meer, aangezien 'OOTO'ers onderdeel zijn van de cadettenpopulatie. Geheel vlekkeloos verloopt de opname echter niet, voornamelijk omdat de reorganisatie nog

in volle gang is. Door de komst van diverse soorten cadetten, naast de cadetten-oude-stijl, breidt de KMA drastisch uit. Dit zorgt voor facilitaire problemen. De KMA is, kort gezegd, in beweging en zij zal de uiteindelijke vorm nog moeten krijgen.

Conclusie

De geschiedenis van de 'Tweede Weg' stond in nauw verband met de ontwikkeling van de personeelsbehoefte van de krijgsmacht en, in het verlengde daarvan, de KMA. De negentiende-eeuwse legerleiding had behoefte aan een hoog opgeleid en homogeen officierskorps, traditiegetrouw geworven uit de betere standen. De KMA diende hierin te voorzien. Daarin slaagde het maar ten dele. De verwetenschappelijking van de KMA in de jaren zeventig van de negentiende eeuw leidde tot grote problemen bij het vullen van het aantal beschikbare opleidingsplaatsen. Pogingen het leger zowel in Nederland als in de koloniën te vergroten, versterkten deze ontwikkeling. Omdat van verlaging van de toelatingseisen en het niveau van de KMA-opleiding geen sprake kon zijn, namen de militaire beleidsmakers hun toevlucht tot instelling van andere officiersopleidingen. Het bieden van een carrièreperspectief voor onderofficieren was een tweede reden. Institutionaliseren en structureren van officiersopleidingen 'uit de gelederen' in de negentiende eeuw liepen derhalve parallel aan de rekruteringsproblemen van de KMA-cadetten en het werven en binden van onderofficieren.

De initiële legitimering van het bestaan van de 'Tweede Weg', het belonen van uitmuntend presterende onderofficieren, verdween hiermee enigszins naar de achtergrond. In plaats daarvan ontstond de mogelijkheid via niet-wetenschappelijke en goedkope weg de officiersrang te bereiken. De Hoofdcursus ging, met andere woorden, in zowel kwantitatief als kwalitatief opzicht concurreren met de KMA. Hoewel sommigen

Uitnodiging

tot het bijwonen van de onthulling
van de
Eretafels
van
gevallen officieren
en
Ridders van de Militaire Willems-Orde,
oud-leerlingen van de Hoofdcursus
op
Zaterdag 18 Juli 1959
te
Breda

(Bron: IMG/KI)

binnen regering, parlement en krijgsmacht de voordelen zagen van de 'Tweede Weg', stond het bestaan ervan op gespannen voet met de wens een militair-wetenschappelijk gevormd officierskorps te vormen. Daar van opheffing van de Hoofdcursus geen sprake kon zijn namen de beleidsmakers hun toevlucht tot niveauverhoging. Deze ontwikkeling duurde

decennia en leidde vlak na de Eerste Wereldoorlog tot een bloeiende Hoofdcursus, die echter grote gelijkennis vertoonde met de KMA.

De gelijkennis tussen de twee initiële officiersopleidingen luidde de ondergang van de Hoofdcursus in, toen in de jaren twintig van de twintigste eeuw bezuinigingen op en inkringing van de officiersopleidingen aan de

orde kwamen. Regering, parlement en militaire beleidsmakers hadden wederom de mogelijkheid hun ideale officierskorps te realiseren. Bezuinigingen en een verminderde behoefte aan officieren betekenden het einde van de Hoofdcursus.

De lotgevallen van de Hoofdcursus vertonen grote gelijkenissen met haar opvolger, het OCOSD. Direct na de Tweede Wereldoorlog stonden regering en legerleiding voor de zware

taak het Nederlandse leger opnieuw op te bouwen. Wederom moesten vacatures in de officiersrang aangevuld worden door personen die geen opleiding aan de KMA hadden gevolgd. Net als een eeuw voordien maakte de 'Tweede Weg' na de Tweede Wereldoorlog een sputterende start. Gebrek aan middelen en een duidelijke visie bemoeilijkten een vlotte ontwikkeling. Aan deze situatie kwam een voorlopig einde met de formele opening van het OCOSD.

Het grote verschil tussen Hoofdcursus en OCOSD vormde de fundamentele beslissing van hogere echelons een beperkte carrièregang voor officieren van de 'Tweede Weg' te realiseren. 'Hoofdcursianen' konden na hun examen in Kampen de generaalsrang bereiken. Dit gebeurde ook, zij het vooral bij het Indische Leger en in minder groten getale dan het geval was bij cadetten. Voor leerlingen van het OCOSD bestond deze mogelijkheid niet, omdat de legerleiding de hoogste rangen wilde reserveren voor KMA-officieren. Zij onderkende echter wel het kwalitatieve en kwantitatieve potentieel van de 'categorie-B-officieren'. Pas in de jaren negentig van de twintigste eeuw verviel deze blokkade, maar dit was tevens onderdeel van een reorganisatie die het einde van het OCO inluide.

Net als de Hoofdcursus stond het OCOSD en later het OCO, in de schaduw van de KMA. Dit kwam tot uiting in het opleidingsniveau, de middelen die het OCOSD ter beschikking kreeg en het gebrek aan eigen identiteit. Net als de Hoofdcursus wist het OCOSD zich hieraan geleidelijk te onttrekken. Hiermee werd echter het verschil met de KMA kleiner, wat het bestaansrecht ondermijnde. Net als ten tijde van de Hoofdcursus bleken militaire beleidsmakers een fundamentele keuze voor de KMA te maken, zodra de mogelijkheid zich voordeed. Wat de periode na de Eerste Wereldoorlog betekende voor de Hoofdcursus, betekende de periode na de Koude Oorlog voor het OCO. Beide instituten dienden tijdens hun bloeiperiode plaats te maken voor hun prestigieuze grote zus.

Met de opheffing van het OCO kwam een einde aan de 'Tweede Weg' als apart opleidingsinstituut voor officieren. De weg loopt echter niet dood. Onderofficieren kunnen immers nog steeds een officiersopleiding ontvangen en wel op het instituut waarvan zij zich traditioneel wilden onderscheiden. Hoewel de reorganisaties nog niet zijn afgerond, zal ook in de toekomst plaats zijn voor een 'Tweede Weg'.

Literatuur

- Aalders, M.H.W., *Tussen kazerne en universiteit. De discussie over opvoeding en onderwijs aan de Koninklijke Militaire Academie in de negentiende eeuw*. Nijmegen 1997.
- Amersfoort, H., 'The Nineteenth Century', in: H. Amersfoort en P.H. Kamphuis (red.), *Je Maintiendrai. A Concise History of the Dutch Army*, Den Haag 1985 47-72.
- Bevaart, Willem, *De Gouden zon. De Hogere Militaire Vorming van officieren der Koninklijke Landmacht 1868-1992*, 's-Gravenhage 1995.
- Bevaart, Willem, *De onderofficier in het Nederlandse leger 1568-2001*, Den Haag 2001.
- Bevaart, Willem, *Kort maar Krachtig. Een geschiedenis van het OCOSD en het OCO 1974-1996*. Brochurereeks Sectie Militaire Geschiedenis Koninklijke Landmacht 18, 's-Gravenhage 1996.
- Burmeister, J., *Tachtig jaar School Reserve-Officieren Infanterie 1909-1989*, Emmen 1989.
- Dunk, H.W. von der, 'Neutralisme en defensie: het dilemma in de jaren dertig', in: G. Teitler (red.), *Tussen crisis en oorlog. Maatschappij en Krijgsmacht in de jaren '30*, Dieren 1984 5-23.
- Groen, P.M.H. en W. Klinkert (red.), *Studeren in uniform. 175 jaar Koninklijke Militaire Academie 1828-2003*, Den Haag 2003.
- Grisnigt, M.A., *De officiersopleiding te Kampen vanaf 1852*, Eindschrift Koninklijke Militaire Academie, Breda 1985.
- Hoof, J.P.C.M. van, 'The army from 1795 to 1813', in: H. Amersfoort en P.H. Kamphuis (red.), *Je Maintiendrai. A Concise History of the Dutch Army*, Den Haag 1985 37-44.
- Janssen, J.A.M.M., *Op weg naar Breda. De opleiding van officieren voor het Nederlandse leger tot aan de oprichting van de Koninklijke Militaire Academie in 1828*. Bijdragen van de Sectie Militaire Geschiedenis 19, 's-Gravenhage 1989.
- Klinkert, W., *Het vaderland verdedigd. Plannen en opvattingen over de verdediging van*

- Nederland 1874-1914*. Bijdragen van de Sectie Militaire Geschiedenis 21, 's-Gravenhage 1992.
- Sinterniklaas, R., 'Marsch naar de Sterren. Officiersopleidingen uit de gelederen 1852-1928'. Doctoraalscriptie Nieuwe en Nieuwste Geschiedenis Universiteit van Amsterdam 1999.
- Wetering, T.H.L. van, 'Cadettenschool. Een militaire middelbare school in Nederland, 1893-1924'. Doctoraalscriptie Geschiedenis Universiteit Leiden 2002.
- Wolf, H.J., 1828-1978. *Honderdvijftig jaar Koninklijke Militaire Academie*, Gedenkboek; 's-Gravenhage 1978.
- Verslag van de Staatscommissie voor de reorganisatie van het militair onderwijs bij de landmacht*, 's-Gravenhage 1913.
- Almanak der Cadetten en Hoofdcursianen*, Den Haag 1924-1928.
- Almanak van den Hoofdcursus te Kampen*, Kampen 1884-1887.
- Cadettenalmanak*, Den Haag 1929.
- Handelingen van den Raad der Gemeente Kampen*, Kampen 1872-1925.
- Handelingen der Staten-Generaal*, 's-Gravenhage 1823-1928.
- Jaarboekje van den Hoofdcursus te Kampen*, Kampen 1888-1917.
- Jaarboekje van den Hoofdcursus*, Kampen 1918-1923.
- Legerorders*, Den Haag 1915-1930.
- Geraadpleegde archieven:*
- Algemeen Rijksarchief 's-Gravenhage
- Gewoon verbaal-archief van het ministerie van Oorlog/Defensie en daarbij gedeponeerde bescheiden 1813-1945.
- Archieven van de Koninklijke Militaire Academie te Breda 1828-1941, de Hoofdcursussen te Kampen en 's-Hertogenbosch 1878-1923, de Cadettenschool te Alkmaar 1892-1924, en toegevoegde (fragment-)archieven 1816-1829.
- Gemeentearchief Kampen
- Nieuw archief, archief van het stadsbestuur 1813-1933.